

LES CANTIGUES D'ALFONS *EL SAVI* I EL PRIMITIU
LIBER MIRACULORUM DE NOSTRA DONA
DE MONTSERRAT

Entre el reduït nombre de santuaris peninsulars no compresos dins els límits del seu reialme, Montserrat és l'única advocació catalana de la Mare de Déu recordada per Alfons X de Castella en la seva magna collecció laudatòria de les *Cantigas de Santa Maria*. Les sis composicions montseratines pertanyen totes al gènere narratiu, que pren per tema de glorificació de la Verge fets prodigiosos realitzats per Ella com a titular d'algunes esglésies locals. Heus-ne aquí el contingut :¹

- I (Cantiga 48). — Un cavaller posseïa una font dins la seva propietat afrontadora amb la del Monestir. Dominat per l'avarícia, vexava amb greus i feixucs impostos els monjos, que no tenien altra manera de proveir-se d'aigua. En llur necessitat acuden confiadament a santa Maria, la qual, desviant la direcció de la deu, la trasllada als dominis del Santuari.
- II (Cantiga 52). — Santa Maria fornïa de llet els monjos custodis de la seva església fent baixar cada dia de dalt de la muntanya les cabres salvatges. L'extraordinària providència durà quatre anys ininterrompudament, fins que un *clerizon* robà un cabrit i se'l menjà.
- III (Cantiga 57). — Una bona dona que anava en romiatge a Montserrat, pel camí és desvalisada per uns bandolers. S'encomana a santa Maria, i els lladres són prodigiosament castigats pel cel : cecs i tolits, han d'ésser portats en cavalcadures davant l'altar de la Verge, on els monjos preguen per ells, i recobren la sanitat.
- IV (Cantiga 113). — Un dia, mentre la Comunitat cantava la missa de la Madona, una enorme pedra, capaç de destruir el Monestir i l'església, es desprèn del cim de la muntanya. Santa Maria, però, no consentí que ocasionés el més petit dany a la seva Casa i als seus custodis.

1. Entre parèntesis donem el número corresponent de l'ed. de VALMAR publicada per la Real Academia Española, *Las Cantigas de Santa María de Don Alfonso el Sabio*, dos vols. (Madrid 1889), utilitzada per a totes les referències.

- V (Cantiga 302). — Entre altres pelegrins, una vegada vingué també a Montserrat un home amb intencions reprovables. Durant la nit furtà els diners d'un company seu. L'endemà, quan els romeus abandonen l'església després d'oïr missa, ell hi és retingut per una força invisible i misteriosa. Santa Maria no permeté que eixís fins que, confessada la culpa, hagué restituit allò que il·lícitament s'havia apropiat.
- VI (Cantiga 311). — Un home molt devot de Nostra Dona de Montserrat solia visitar-la dues o tres vegades l'any. Havent-se convingut amb un veí seu, es dirigia com de costum al Santuari per assistir a la festa de l'Assumpta. En sortir de Barcelona, una furiosa tempestat sorprèn els dos romeus, i un llamp colpeix mortalment el devot de la Verge. El seu company s'atreveix, amb paraules injurioses, a fer-ne retret a la Reina del cel. Santa Maria ressuscita el mort, el qual reconvé asprament l'amic per la seva manera de procedir injusta i ofensiva envers la seva excelsa i magnànima protectora.

¿En quina forma i per quin conducte els miracles de Montserrat han arribat fins al rei *Savi*? ¿A través d'una tradició oral o d'una relació escrita? L'origen de les cantigues montserratinas resta encara per esclarir, i hom se n'ha ocupat només incidentalment i de passada.²

És sabut que un nombre considerable dels arguments que han inspirat les composicions alfonsines han estat manllevats a reculls marians de caràcter universal i cosmopolita, o es fan simplement ressò de tradicions existents entorn d'alguns santuaris de gran anomenada. Sovint en aquest cas les indicacions que forneix el mateix autor permeten de determinar la natura de les fonts utilitzades. Així, per exemple, en referir els miracles de santa Maria d'Évora, Alfons esmenta *un gran volume* (Cant. 338) en el qual estaven continguts. Igualment coneix *un gran libro* dels obrats per santa Maria de Tudia (Cant. 437), i els de santa Maria del Puig figuraven *en un libro / en que otros muitos jazen* (Cant. 341).

Les referències sobre la procedència de les seves informacions, en tractar-se de Montserrat són, però, menys explícites i molt més vagues. L'autor es limita a garantir simplement, en dues ocasions, l'atendibilitat dels fets reportats, que si s'han de judicar per les expressions emprades, coneixia només de viva veu. Així declara en la Cantiga IV:

«D'esto direi un miragre
mui grande que contar oý
que en Monssaraz fez a Virgen.»

2. VALMAR, que en dues ocasions confon Montserrat amb la vila portuguesa de Monsarás, *op. cit.*, I, pàg. XLIV (Cant. 52) i pàg. LXIX (Cant. 113), hi dedica només unes curtes ratlles, *ibid.*, 91. Quelcom més extensament, G. SUÑOL, *Cantigues de Montserrat del rei Anjòs X dit el Savi*, AMO, V (1924), 361 ss., que n'estudia la tradició musical.

Semblantment en la V :

«E d'est'un mui gran miragre
vos direi, que me juraron
ómees de bõa vida
et por verdade mostraron
que fezo Santa Maria
de Monsarrat, et contaron.»

En narrar el miracle que forma l'objecte de la Cantiga III, alludeix encara a l'ampla ressonància que a vegades aquests prodigis desvetllaven fins en regions molt apartades del lloc on es realitzaven :

«En Monsarrat' vertude
fez, que mui longe sõa.»

A Castella, com en altres bandes, les relacions dels fets extraordinaris esdevinguts a la privilegiada muntanya devien suscitar un sentiment pregon d'estupor i d'admiració, clarament reflectit en la ingènua versió alfonsina de les cantigues. L'lur fama és, sobretot, per via de transmissió oral, que s'haurà expandit inicialment enllà de les fronteres catalanes.

Al segle XIII, Montserrat era un centre important de romiatge visitat no solament pels naturals del país, sinó freqüentat també per nombrosos romeus que, seguint l'antiga via Augusta, o arribats per mar a Barcelona, es dirigien a Sant Jaume de Galícia, i, viceversa, des d'Espanya a Roma i a Terra Santa. És conegut el paper que correspon al moviment devocional vinculat als pelegrinatges, en la difusió de llegendes i anècdotes meravelloses de totes classes, a les quals joglars i trobadors, en incloure-les en llurs repertoris, asseguraren una fàcil incorporació al patrimoni comú literari i religiós dels diferents pobles cristians d'Europa. En les *Chançons des Pèlerins de Saint Jacques*, publicades per Daux³ sovintegen les al·lusions al Santuari montserratí, com els de Nostra Dona del Puig i Rocamador, ben familiar als pelegrins de Compostella.⁴ Que les primeres notícies dels prodigis montserratins haguessin pervingut al rei castellà per aquest camí no tindria res d'inversemblant.

Cal reconèixer, però, que Alfons els ha pogut conèixer també per altres conductes. Algunes circumstàncies de la vida de l'autor, que, com

3. Montauban 1899.

4. J. GUDIOL, *De peregrins i peregrinatges religiosos catalans*, AST, III (1927), 93-119; J. VIELLIARD, *Pèlerins d'Espagne à la fin du Moyen Age (Ce que nous apprennent les sauf-conduits délivrés aux pèlerins par la chancellerie des rois d'Aragon entre 1379 et 1422)*, HARILL, II, 265-300; G. SCHREIBER, *Katalanische Motive in der deutschen Volksfrömmigkeit*, HARILL, II, 85 ss., i *Der Montserrat in deutschen Erinnerungsbild*, SpF, VII (1938), 258-292; A. FARINELLI, *La poesia del Montserrat y otros ensayos* (Barcelona 1940).

a conseqüència de les seves relacions familiars i polítiques amb la cort de Jaume I *el Conqueridor*,⁵ l'han aproximat d'una manera més directa al gran Santuari català, no han d'ésser preterides, en tractar-se d'escatir la presència de Montserrat en el llibre de les cantigues. En aquest sentit l'estada del rei *Savi* a Catalunya durant el viatge realitzat els anys 1274-1275 des de Castella al sud de França per tal d'entrevistar-se amb el papa Gregori X, de qui esperava obtenir la confirmació de les seves pretensions a la corona imperial d'Alemanya, ofereix, sobretot, un interès considerable que val la pena de subratllar.

L'itinerari i la durada del viatge són suficientment documentats. Partit de la seva terra, ja entrat el mes de desembre de l'any 1274, Alfons X penetrà en territori català pel sud, procedent de la banda de València, i, seguint cap a Tortosa i Tarragona, pels volts de Nadal arribava a Barcelona.⁶ S'hi trobava encara el 6 de gener de l'any següent, data de la mort de sant Ramon de Penyafort, ja que assistí, amb els fills i la reina Violant, al sepeli del sant.⁷ Segons el cronista Desclot,⁸ hi devia romandre en conjunt uns quaranta-tres dies, fet que, si és exacte, ens obligaria a retardar la seva partença de Barcelona almenys fins els últims dies del dit mes de gener.⁹

Des d'aquesta època les proves i els testimoniatsges de l'extraordinària devoció professada per la família reial catalana a Madona Bruna són abundantíssimes. Jaume I fou personalment un benefactor insigne del Santuari, que probablement visità més d'una vegada.¹⁰ A la solemne erecció de la Confraria de Nostra Dona de Montserrat, que tingué lloc el 23 de juliol de 1223, consta haver-hi assistit també, entre altres personatges, la reina Elionor, la qual encapçalà amb el seu nom la llista dels primers inscrits a la piadosa institució.¹¹ Els miracles de Montserrat eren de temps coneguts i celebrats a la cort barcelonina: el mateix *Conqueridor* els mencionava ja en un privilegi, signat el 20 de juliol de l'any 1218, a favor del venerable Monestir de la gloriosa Mare de Déu santa Maria «que Déu

5. F. VALLS I TABERNER, *Relacions familiars i polítiques entre Jaume el Conqueridor i Anfòs el Savi*, BHi, XXI (1919), 9-52; MODÉJAR, *Memorias históricas del rei D. Alonso el Savio* (Madrid 1774).

6. *Feyts del Rey en Jacme I* (ed. AGUILÓ), § 546; J. MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (Barcelona 1918), 509-510.

7. Fr. DIAGO, *Historia del beato catalán barcelonés S. Raymundo de Peñafort ... con la vida que del siervo de Dios compuso en latín el antiguo fray Pedro Marsilio* (Barcelona 1601); AA. SS. Boll., Ianuarii, I, p. 413.

8. *Chronica del rey En Pere*, cap. LXVI.

9. A. BALLESTEROS, *Alfonso X electo emperador de Alemania* (Madrid 1918) assenyala el 7 de març la presència del rei *Savi* a Perpinyà.

10. MIRET I SANS, *op. cit.*, 76.

11. P. B. RIBAS, *Anales de Montserrat*, quadern 13, fol. iv. Arxiu de Montserrat, ms. 3 (s. XVIII).

exorna i ilustra amb miracles continus».¹² Donada l'avidesa amb què aquests fets singulars eren recercats per l'autor de les cantigues, és lícit de suposar que no devia deixar d'aprofitar l'òptima ocasió que el sojorn barceloní li proporcionava de satisfer la seva curiositat.

L'existència d'alguna relació del rei *Savi* amb Montserrat durant el seu pas per Catalunya, malgrat sigui impossible de precisar-ne l'abast, és, d'altra banda, positivament atestada per una escriptura original de l'any 1275, conservada al vell arxiu montserratí abans de la seva destrucció (1811-1812).¹³ De retorn de la cèlebre entrevista papal de Bellcaire (maig-juliol 1275), Alfons, des de Vilafranca del Penedès, es recorda del Monestir de Santa Maria de Montserrat, a favor del qual, una vegada reintegrat als seus estats, promet de dotar convenientment una capellania en el regne de Múrcia. El document ens ha pervingut a través de la còpia que l'arxiver P. Benet Ribas en féu el segle XVIII.

«Don Alfonso, por la gracia de Dios Rey de Castiella, de Toledo, de León, de Gallizia, de Sevilla, de Córdoba, de Murcia, de Jahén et del Algarve, por fazer bien y merced al Prior de Santa María de Montserrat, otorgo de'l dar en Murcia heredamento a tanto porque se pueda y captaner un capellán que cante y missas et dárgele quando yo fuere en mi terra et el Prior sobredicho embiare a mi por ello, et porque esto no venga en dubda do'l ende esta mi carta seellada con mío seello colgado. Dada en Villafranca de Penedés, nueve dias de noviembre era de mill et .ccc. et treze años.

Yo Aparicio Pérez la escribí por mandato del Rey.»¹⁴

La concessió reial ¿fou feta espontàniament o rera alguna petició formal? El to personal en què està redactat el document afavoreix més aviat la darrera hipòtesi, puix que el rei, com s'ha vist, declara atorgar la gràcia, «por fazer bien y merced al Prior de Santa María de Montserrat». En aquesta darrera contingència la cosa més natural sembla que fos el mateix Prior, o un altre monjo comissionat per ell, qui presentés la súplica al monarca. No cal ponderar la transcendència que com a ulterior font d'informació hauria pogut tenir per a la gènesi de les cantigues montserratines un contacte directe amb algun representant del Santuari.

Les indicacions que aquestes forneixen sobre la muntanya i el San-

12. *Ibid.*, quadern 12, fol. 7r.

13. *Cax.* 3, leg. 6, fol. 1.

14. *Anales de Montserrat*, quadern 14, fol. 2v. El pas d'Alfons per Catalunya tornant de l'entrevista papal no degué ésser tan ràpid com generalment se suposa. Cap a les darreries de setembre arribà a Perpinyà, des d'on seguí cap a Girona i Barcelona (DÈSCLOT, *Chronica*, cap. LXVI). A Vilafranca del Penedès rebé la visita del vescomte Aimeric de Narbona, que l'acompanyà fins a Saragossa (cf. MIRET I SANS, *op. cit.*, 513).

tuari són, en tot cas, remarcables per llur exactitud històrica i descriptiva.

L'església de Santa Maria, visitada contínuament per multituds ingents de pelegrins (cant. II), està construïda en una muntanya agresta i solitària. El miracle de les cabres salvatges (cant. II) i la història dels bandolers (cant. III), posen de manifest, amb llur realisme, aquestes condicions especials. Un sabor típicament local tenen també les altres dues cantigues que es refereixen a la manca d'aigua (cant. I), ben comprensible donada la situació topogràfica del Santuari, i al perill constant que les roques representen per al Monestir i l'església (cant. IV), tostamps actual i sentit a Montserrat, fins a donar origen a la curiosa llegenda de *la roca lligada amb cadenes*. Alfons sap, encara, que la cura de l'església de Santa Maria està encomanada a una comunitat de monjos, la qual — detall digne de notar-se — és regida per un prior (cant. III), i no pas per un abat com podria fer suposar el títol d'abadia que li dóna en un altre indret (cant. I). Totes aquestes particularitats i la justesa de llur adaptació concreta al lloc i a l'ambient resulten difícilment explicables si l'autor no ha tingut verament cap altre coneixement del Santuari montserratí, llevat del que podien proporcionar-li les vagues i sovint desfigurades relacions que circulaven per les grans rutes de romiatge. El rei *Savi* — tal és almenys la impressió que produeix la lectura de les cantigues — deu haver poat en fonts molt pròximes al Santuari les seves informacions, si és que aquestes descansen únicament en una tradició oral.

No creiem, però, que pugui excloure's la possibilitat que Alfons conegués alguna collecció escrita dels miracles montserratins. Des del segle XII existeixen referències documentals dels fets extraordinaris esdevinguts a l'església de Santa Maria, i també sabem que des d'aquesta època, com s'estilava en d'altres santuaris, hom començà a recollir-los en llibres especials destinats a perpetuar-ne el record i a fornir ensems un ampli repertori d'exemples edificants als predicadors encarregats de la instrucció dels pelegrins.

El ms. Ripoll 193 de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (s. XII-XIII),¹⁵ ens ha conservat en els darrers folis, 170^v-173^v, deu narracions llatines de miracles obrats *per la benaurada Verge Maria a la seva església de Montserrat*. L'autor, que afirma en el pròleg ésser testimoni ocular dels fets que conta, era probablement monjo de Ripoll, i devia haver residit algun temps al Santuari, llavors simple priorat dependent de l'abadia ripollesa.¹⁶

15. R. BEER - Z. GARCÍA VILLADA, *Bibliotheca Patrum Latinorum hispaniensis*, II (Wien 1915), 87-88.

16. Veg. Apèndix, on reproduïm íntegre aquest recull inèdit, anterior, almenys de cinquanta anys, a les *Cantigues*.

Una d'aquestes narracions interessa particularment al nostre propòsit. L'autor anònim reporta que

«un dia, mentre l'església de Santa Maria de Montserrat estava, com de consuetud, plena de fidels que venien a pregar, hi entrà també un home no pas amb aquesta intenció, segons demostrà el que s'esdevingué. Puix que, veient allí a prop la ballesta d'un home noble, la cobdiçia, i, prenent-la furtivament, a mitjanit eixí de l'església. El noble, que continuava la pregària amb els altres pelegrins, de res no s'adonà, però el lladre fou detingut per virtut divina; per més que maldà, no aconseguí de passar més enllà de la capella de Sant Miquel. Com un foll, esmaperdut, sense saber on anar, el mesquí volia llençar la ballesta, i no podia; volia avançar, i no sabia com fer-ho; volia retrocedir, i tampoc no li era possible. Amb temps per a caminar dues o tres llegües abans d'apuntar l'alba, romangué al mateix lloc, i allí fou atrapat amb la ballesta furtada a les mans, i constret amb gran vergonya i confusió seva a restituir-la al legítim propietari».

Malgrat alguna petita variant,¹⁷ que potser caldrà atribuir al fet que Alfons n'ha conegut una versió un xic diferent de la que ens ha pervingut, hom reconeix sense cap dificultat en aquesta relació el motiu fonamental que ha inspirat la cantiga V de la sèrie montserratina *Cómo santa Maria de Montserrat descobriu un furto que se fez na sa ygreja*.

El protagonista és també un *avol ome*, vingut al Santuari no pas per pregar, sinó amb ben altres propòsits, i el furt és perpetrat igualment, aquí com allí, a l'església de Santa Maria, aprofitant el gran concurs de fidels i l'obscuritat de la nit.

«Este con outra gran gente
vêo y en romaria,
et acolleu-sse a un ome
con que fillou compania;
et quando chegou a noite,
os dinheiros que tragia
lle furtou da esmolneira
por crecer en sas riquezas.»

La intervenció celestial es produeix d'una manera semblant, i amb idèntiques conseqüències per al culpable, obligat a reconèixer públicament el seu tort i a restituir amb ignomínia i afront allò que havia robat, car

17. En lloc d'una ballesta, l'objecte del furt són en el text gallec els diners, i mentre que en la narració de l'anònim ripollès el culpable aconsegueix d'arribar fins a la capella de Sant Miquel, la qual, però, «non longe distat ab ecclesia supra nominata», en la versió alfonsina no reix a traspasar el llinar de la porta de l'església de Santa Maria.

santa Maria, *santa et mui justiceira*, no consent que es cometin impunement a la seva Casa tals vileses, en perjudici dels seus devots i pelegrins.

«Outro dia de mannãa
desque as missas oÿron
os que alí albergaron
da eigreja sse saïron ;
mas él en sair non pode,
et esto muitos o víron,
ca non quis Santa Maria
que é con Deus nas altezas,

ata que ben repentido
foss' e ben maenfestado
et todo quanto furtara
ouuess' ão outro dado,
et que dissess' ante todos
de cóm' avia erraõo
et sayss' en con vergonna
por sas maas astruguezas».

Ès possible d'assenyalar encara una altra significativa coincidència temàtica: La llegenda de la font miraculosa, coneguda després per la *Font de la Mare de Déu*, que constitueix l'argument de la primera cantiga — *Cómo santa Maria tolleu a agua da fonte ao cavaleiro en cuia erdade estava, et a deu aos frades de Monssarrad a que a él queria vender* — és un antic motiu montserratí, que apareix així mateix des del primer moment en estreta connexió amb els llibres de Miracles i es troba ja inclòs en la collecció dels que figuraven en el *Llibre vermell*.¹⁸ L'autor de la compilació que escrivia a finals del segle XIV ha utilitzat per a la primera sèrie de narracions — unes cent deu en conjunt, la més recent de les quals duu la data 1332 — vells reculls anteriors de molt al seu temps, en els quals caldrà veure en gran part un eco de les primitives tradicions del Santuari. El text llatí de les primeres seixanta-cinc relacions s'ha perdut amb la desaparició dels deu folis inicials, però se'ns n'ha conservat una doble traducció castellana en el *Libro de la Historia y Milagros de Nuestra Señora de Montserrat*, de l'abat Pere de Burgos, imprès a Barcelona l'any 1514, i en el ms & II. 8, de l'Escorial, també de principis del segle XVI.¹⁹ La fidelitat a l'original d'ambdós traductors està plenament garantida, com es comprova pels casos restants en els quals posseïm la redacció llatina.

18. Veg. la descripció d'aquest ms. 1 de la Biblioteca de Montserrat en els *AMO*, I (1918), 3-9.

19. J. ZARCO, *Catálogo de los manuscritos castellanos de la Real Biblioteca de El Escorial*, I (Madrid 1924), 265-67.

En l'obra del P. Burgos hom assigna al prodigi de la Font el desè lloc, i en el manuscrit escorialès, l'onzè. Aquesta posició, corresponent a la que devia ocupar dins la col·lecció del *Llibre vermell*, no deixa de tenir la seva importància, si es considera que les narracions se succeeixen seguint l'ordre cronològic. Sens dubte devia formar part del nucli més antic de fets meravellosos coneguts per l'autor del *Llibre vermell*, atribuïts a la intercessió de santa Maria de Montserrat.

Basta confrontar la versió d'aquest miracle, tal com ens ha estat transmès, amb la que en dóna el rei *Savi* per convèncer-se que entre l'una i l'altra hi ha quelcom més que una semblança purament casual: la perfecta identitat de fons palesa una procedència original comuna.

Ms. Escorial & II. 8, fol. 105v

«De muchos tiempos se ha visto e aun agora parece al ojo, una fuente que se dize del Milagro cerca del monesterio de Montserrate, que estava en el término de un caballero, que hera señor de un lugar que se dice Corvatón, una legua del monesterio camino de Barcelona. E como el dicho cavallero conosciese el gran servicio que la dicha fuente hazía a los religiosos de Montserrate e a los peregrinos que venían a visitar, pedíales tributo por el servicio de la dicha fuente e hazíales otros mal tratamientos. Por lo qual los religiosos del dicho monesterio suplicaron muchas vezes devotamente a Nuestra Señora, que los librase de la subjeción de aquel cavallero, e así lo encomendavan a los peregrinos que venían en romería a Nuestra Señora. Finalmente que la vendita Señora las oyó que mudó aquella agua de la otra parte del torrente en el término del monesterio, por lo qual

Cantiga I

«Monsarraz este chamado
o lugar ú é a fonte
saborosa, grand' e crara,
que naç' encima d'un monte
que era d'un cavaleiro ;
et d'outra parte de fronte
avia un mōesteyro
de monges religiosos.

Mas en aquel mōesteiro
ponto d'agua non avia
senon quant' o cavaleiro
da fonte lles dar queria ;
porque os monges lle davan
sa renta da abadía,
et quando ll'a non conprian
eran d'ela perdidosos.

E demáis, sobre tod'esto,
él assí os pennorava,
que quanto quer que achasse
do mōesteiro, fillava ;
et poren'd aquel convento
en tan gran coita estava,
que non cantavan as oras
et andavan mui chorosos.

Os monges, porque sentian
a ssa casa mui menguada,
entre ssi acord' ouveron
de lle non daren en nada ;
ca tiinnan por sobervia
de beber agua conprada.

hizieron gracias a Nuestra Señora por-
que quiso socorrer a sus devotos y a su
misma casa»

Porén todos na eigreja
entraron muit' omildosos,

dizend : ¡Ai, Santa Maria!
a nossa coyta veede,
et con Deus, o vosso Fillo
que todo pode, pòede
que nos dé algun consello
que non moiramos de sede,
veend' agua con os ollos
et seer en desejosos.

Pois ssa oraçon fezeron,
a Sennor de piadade
fez que se cambiou a fonte
ben dentro na sa erdade
dos monges que ant' avian
da agua gran soidade ;
et des alí adeante
foron d'ela avondosos».

¿Han pogut inspirar-se també les restants cantigues en alguna relació preexistent escrita? La manera fragmentària com la transmissió manuscrita dels miracles montserratins ens ha arribat no permet de donar a aquesta pregunta una resposta categòrica. Si el ms. Ripoll 193 sembla una reproducció parcial d'un manuscrit anterior, els miracles del *Llibre vermell* tenen totes les aparences de representar una selecció amb una finalitat prevalentment pràctica. Les quatre cantigues alfonsines a les quals no és possible d'assenyalar cap punt de contacte amb els miracles conservats demostren a bastament que aquestes dues colleccions no contenen pas la totalitat dels prodigis atribuïts a Madona Bruna: d'altres versions i d'altres reculls similars, avui desapareguts, deuen haver circulat durant l'Edat Mitjana. La forma, directa o indirecta només per tradició oral, en què Alfons n'hagi conegut el contigut, no minva el valor de les *Cantigues de santa Maria* com a font i referència imprescindibles per a qualsevol intent de reconstrucció de l'antic miraculogi montserratí, alguns fragments del qual solament per mitjà d'elles han reeixit a salvar-se d'un naufragi irremparable.

A P È N D I X

DE MIRACULIS QUE FIUNT A BEATA VIRGINE MARIA
IN ECCLESIA MONTISSERRATI

IN PRIMIS DE QUADAM MULIERE CONTRACTA. — Si ea miracula que numquam uidimus, ita diligenter legimus, ardentem amamus, firmiter credimus, et ob amorem et honorem sancte dei genitricis, quanto magis illa que dominus noster Ihesus Christus in nostro conspectu et in diebus nostris et in ecclesia nostra sancte Marie, scilicet que sita est in cacumine Montisserrati, ad sue genitricis honorem nobis presentibus operari dignatus est, nos scribere, legere, amplecti et predicari oportet. Iam itaque pandamus cur ista prosequimur. Quadam igitur uespera que dei genitricis natalis precedit, aduenit quidam rusticus de castro [quod] Beneuiere dicitur, causa orationis ad prefatam ecclesiam, deferens secum filiam suam contractam, ita ut tali eius natibus inhereret inseparabiliter; quam in conspectu multitudinis que tunc aderat, exposuit ante sacrum altare matris dei, cum lacrimis et gemitu cepit uehementer inuocare beatam dei genitricem, ut sibi et filie sue iam dicte misereretur, et quia fideliter peccati celeriter impetrauit. Statim enim puella cepit tremere, uoces ac fletus emitere, nam a circumstantibus, ut asserebant, fragor in ossibus eius audiebatur. Que mox sanata est, uidentibus cunctis qui aderant, et pre gaudio fletibus et glorificantibus deum. Puella uero que alienis manibus uespere adducta fuerat, in crastinum suis pedibus ad propria, cum patre laudans et glorificans deum, cum omni alacritate reuersa est. Gloria et honor perhennis sit Christo et spiritui sancto, et laus et eius genitrici. [f. 170^v]

ITEM DE QUODAM QUI FURATUS FUIT QUODDAM MORTARIUM IN PRELIBATA ECCLESIA. — || Alio quoque tempore, quidam clericus mortarium prelibate ecclesie furtim abripuit. Sed numquam illud cum tota die in eundo laborasset extra fines ecclesie abstrahere preualuit, ymo captus est et multis uerberibus afflictus, et reductus, et predam cum omni confusione reddere compulsus. [f. 171^r]

DE QUODAM QUI FURATUS FUIT QUANDAM BALLISTAM IN EADEM ECCLESIA MONTISSERRATI. — Quadam uero die cum multitudo populi ad eandem ecclesiam solito more causa orationis uenisset, iunxit se^a illis quidam uir non eiusdem intentionis, ut postea rei euentus probauit. Namque uidens ibidem optimam cuiusdam egregii ballistam, concupiuit, furtim abripuit, circa mediam noctem clam dicessit. Sed orante illo qui dampnum pertulerat cum multitudine populi, fur diuina uirtute captus est, ita ut ultra ecclesiam sancti Michaelis progredere numquam ualeret. Sed quasi amens huc atque illuc discurrebat, et uolebat miser predam deponere et nequibat, uolebat procedere et non ualebat, uolebat

a) *or.* iunxisset.

redire nec poterat, et qui posset solutus, tres uel quatuor leugas preterisse circa solis ortum, in eodem certamine inuentus est, et comprehensus cum preda ab eo cui dampnum intulerat, et confusus, et uirtute dei confessus, multasque contumelias passus, predam dimisit. A domino factum est istud et est mirabile in oculis nostris.

[f. 171^v] DE QUADAM MULIERE QUE A DEMONIBUS LAPIDABATUR. — Puella etiam non ignobili genere, cuidam uiro nuper coniugata a demonibus lapidabatur, ita ut multi nostrorum et aliorum testarentur se uidisse et tenuisse lapides, quos eidem puelle demones iactabant. Paciebatur et aliud ualde abhominabile, quia dormiens prefata puella, cum demonibus colloquium habere uidebatur, ita ut circumstantes perpenderent, pro modo || responsionum eius, quod demones quasi de amoris uenere eam interpellarent. Hec ab amicis deducta ad prephatam ecclesiam, ibidem commorata est aliquantis diebus, orationibus, uigiliis, et oblationibus insistens cum matre et amicis, rogando et exorando dei genitricis auxilium, quo non diucius caruit, nam meritis semper nominande uirginis, ad integrum sanata est, ita ut eadem infirmitas in ea deinceps nullatenus appareret. Matri ergo et eius filio sit decus et gloria in secula seculorum, amen.

[f. 172^r] DE PUELLA QUE PATIEBATUR MAGNA INFIRMITATE. — Alia uero puella parua insuetam infirmitatem cuiusdam horrende inquietudinis paciebatur, ita ut ambas manus per totum corpus et per omnia membra, per capud, per oculos et cetera, poneret et leuaret sine intermissione. Tota etiam corporis et ceteris membris inquieta consisteret, nisi pannis operta atque constricta ab amicis, vix cum magno labore retineretur, et preter hec etiam c[r]ebris uidebatur amentiam pati. Hec ab amicis ad prephatam ecclesiam deducta est et in eadem pro ea diucius oratum est. Et cum in crastinum nichil meliorationis accepisset, et pro hoc amici eius merentes et afflicti recederent, secum eam deducentes. Quem (!) contigit ut transiret ante ecclesiam sancti Michaelis quem (!) non longe distat ab ecclesia supra nominata, et cum orasent ibidem et dei genitricem sepe nominando deprecarentur, eandemque puellam pannis constrictam deminarentur, et post orationem dolentes incederent, subito puella clamauit et dixit: Gratias deo, ecce sanata sum, me queso soluite nichil esitantes. Numquid non aspicitis gloriosam dei genitricem ante uos hinc transeuntem, que me sanitati restituit? || Et sic ab omni amencia et corporis infirmitate sanata est, et a uinculis liberam, cum suis amicis gaudentibus deumque glorificantibus ad propria remeauit. Deo sit laus, uirtus et gloria, et gratias dei genitrici.

DE MULIERE QUE AMISERAT SENSUM. — Alia quoque muliercula, sensum perdiderat, ita ut latratus orribiles, in modum seiuissimi canis emiteret, pro qua apud eandem ecclesiam diucius oratum est, et dei genitricis auxilium postulatum, que domum reuersa, integre sanata est. A domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris. Matri ergo et nato sit decus et gloria in secula seculorum, amen.

DE MULIERE DE COLLEBETHONIS QUE LOQUELAM AMISERAT. — Mulier quedam de uicino loco de Colle scilicet Bethonis, loquelam amiserat. Que ueniens cum fide ad sepe dictum locum, ipsa nocte qua celebratur uigilia omnium sanctorum orare studuit diucius, et crastina die sumo mane cum missa matutinalis celebraretur, loquelam recepit, deo gratias agens. Ferebatur tamen a quibusdam, quod sibi in ipso silentio misse, iniuctum fuerit a quodam persona, non sibi satis nota dicente: Mulier age deo gratias. Statimque in hanc uocem dicens deo gratias, ecce sanata sum per gloriosam reginam celi. Recepta loquela, et audientes et uidentes uniuersi qui aderant, et uicensis etiam episcopus qui presens erat cum suis clericis, glorificauerunt deum eiusque genitricem. Diue ergo matri et eius filio, sit decus et gloria in secula seculorum, amen.

DE QUODAM PUERO DE APIERA QUI SURDUS ET MUTUS ET CONTRACTUS ERAT. — Puer etiam cuiusdam mulieris filius, de castro Apiera, surdus et mutus atque contractus extiterat, ita ut eius tibie natibus iungerentur. Pro quo mater eius orationem fudit deo et sancte Marie ad iam dictam || ecclesiam cum populo qui ibi tunc aderat, et uotum uouit postulans pueri sui sanitatem, et ymmaginem eius ceream decem librarum, ad instar contracti obtulit atque pendere fecit ante sanctum altare. Et non multo post puer, gressum, loquelam et auditum recepit. Cuius ymmago in presenti adhuc dependit, in testimonio. Gloria deo.

[f. 172^v]

DE QUODAM PUERO DE EODEM CASTRO DE APIERA, QUI AMENS ET INSANUS EFFECTUS ERAT. — Alius etiam puer de castro quod nuncupatur Apiera, amens et insanus effectus est, ita ut multi dicerent, quod demonio vexaretur, eo quod ad ecclesiam uel altare accedere non poterat, nisi coactus et uiolenter impulsus, ibique uoces orribiles et uerba insueta sepiissime proferens. Hic ab amicis ad prelibatam ecclesiam adductus, ibique ante sanctum altare, diutissime uexatus est infirmitate, uoces dirissimas emitens cum orribilibus uerbis, ita ut circumstantes terrerentur. Pro isto tamen ab omnibus qui presentes erant oratum est, non sine lacrimis. Reuersus uero puer ad propria sanatus est. Gloria Christo eiusque genitrici, sit semper in eum, amen.

DE QUODAM UIRO CAPTO AB INIMICO SUO. — Vir quidam a suo inimico, ymo domini sui inimico captus, rigidissimis funibus cum instrumento quodam ligneo, quod uulgo furca dicitur, fortiter conligatus est. Ita ut extendere uel contrahere se nullatenus ualeret, in quodam domo positus est, ubi etiam idem predo cum quodam amico suo hospitabatur. Domus quidem una atque eadem erat, sed interpositus paries ex uirgis et luto confectus diuidebat eandem. In cuius parte una captus vir, ita ut supra dixi uinctus retinebatur, frequenti fletu || et gemitu perseuerans. In altera uero eius predo cum amicis, perfectis iam noctis tribus oris epulabatur, iactitans quod ex illo captiuo sua debita uniuersa persoluerentur. Miser uero captiuus, non solum hoc, sed etiam omnia uerba que dicebant aperte intelligebat. Torquebatur autem multis doloribus, tum constrictione manuum uel pedum, tum timore tormenti quod suus predo illi minabatur, nisi cito daret quod ab eo exigebantur. Tandem uero post multa

[f. 173^r]

suspiria, conuersus est ad poscendum auxilium sancte dei genitricis sepe dicti loci. Et cum perseueraret in oratione, subito lux divina celitus emissa refulsit in habitaculo, seque a uinculis manuum absolutum conspexit. Et tunc propriis manibus cetera uincula resoluit, et accepto instrumento quodam, quod in ipso celesti lumine perspexerat, ad frangendam hostii seram quod ualde munita erat, properabat. Sed uerbo quod audierat aliquantulum impeditus est. Siquidem predictus predo, precipiebat cuidam e suis dicens: Vade ad captiuum et diligenter inspicere qualiter se habeat, ne forte fugiens illudat nos. At ille miser cum audisset plurimum pertimuit, ne si deprehenderetur uelle fugere, arcius constringeretur. Sed cicius dante sibi deo, inuenit consilium, nam statim ad locum ubi prius iacuerat rediit, se uinctum sicut fuerat et flentem et suspirantem simulauit. Sic nuntius deceptus, rediit uinctum in fletibus et suspiriis perseuerantem nuntiauit, et sic omnes aduersarii securi, ceperunt epulari et letari. Ille uero surgens, hostii seram fortiter cum magno strepitu concussit atque confregit, et aperto hostio exiliuit ac celeriter recessit. Sed hoc cum admiratione considerandum est, quia cum ille || cuncta que aduersarii dicebant uel faciebant, perfecte aduerteret, ipsi strepitum consussionis magne quam fecerat nequaquam audiera[n]t. Et idcirco, homo liber recessit. Non est hoc actum nisi diuina uirtute per dei genitricem. Iam dictus uero uir liberatus a deo, non multo post ad prephatam ecclesiam uenit, deferens secum imaginem decem librarum cere quas uouerat, et furcam cum qua ligatus fuerat, pendens omnia ante altare, laudans et glorificans deum. Furca nempe iam dicta, usque hodie ibidem pendere uidetur. Gloria deo.

[f. 173^v]

Dom CEBRIA BARAUT

Monestir de Montserrat.